

Altman, Karel

Podněty z příbuzných oborů

In: Altman, Karel. *Úvod do studia dějin národopisu na Moravě*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 84-106

ISBN 978-80-210-6576-5; ISBN 978-80-210-6579-6 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128861>

Access Date: 30. 03. 2025

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

4. Kapitola

Podněty z příbuzných oborů

Obecná historie

Mnohé poučení může historik národopisu nabýt z prací obecně historických, především z těch, které se vztahují ke stejnému časovému období i prostoru. Zkoumá-li takto zaměřený badatel dějiny svého oboru na Moravě v období „dlouhého 19. století“, pak se pro základní orientaci v tomto úseku našich národních dějin nezbytně musí seznámit se základními pracemi historiků. Právě tuto skutečnost jsme měli na paměti při sestavování výběrové bibliografie *Podíl národopisu na rozvoji české národní společnosti na Moravě do roku 1918* (Brno 2005), kde historické práce k danému dějinnému období uvádíme na prvním místě, abychom tak zvláště upozornili na jejich nezbytnou znalost pro pochopení základních rysů oné doby.

Dějiny českého národopisu byly od svého počátku a dodnes jsou nedílnou součástí našich národních dějin. V jejich kontextu se zájem o jevy lidové kultury, jehož začátky se datují zhruba od konce 18. století, rozvíjel až do nástupu vědeckého období této disciplíny v osmdesátých letech 19. století, aby pak pokračoval až do naší současnosti. Z této prosté skutečnosti jednoznačně vyplývá, že dění v českém národopisu nelze porozumět bez znalosti nejdůležitějších dějinných událostí, ale také každodenního života širokých vrstev společnosti daného časového úseku.

Dějiny Moravy v rámci českých zemí a potažmo střední Evropy může historik národopisu studovat přímo z původních historických pramenů, ale poučení nabízejí i četná díla odborné literatury, vědecké studie i publikace, včetně syntetizujících kompendií, která mu jeho práci, zaměřenou na specificky vymezenou oblast dějinného procesu, výrazně usnadňují.

Ze základní literatury k dějinám Moravy v éře rozvoje národopisu lze vyčlenit vskutku nejdůležitější práce, pojednávající o historii této země zhruba v posledních dvou stech letech jako součásti habsburského mocnářství a poté Československé republiky, státních útvarů začleněných do kontextu střední Evropy. Proto je důležité studovat historii Rakouska, pozdějšího Rakousko-Uherska a posléze Československé republiky. K tomu mohou posloužit zejména syntetické studie českého historika Otta Urbana, které se zabývají celonárodní tematikou, ale akcentují i moravskou problematiku, díla *Českosloven-*

ské dějiny 1848–1914. *Hospodářský a sociální vývoj* (Praha 1978), *Kapitalismus a česká společnost* (Praha 1978) a především knihu *Česká společnost 1848–1918* (Praha 1982). Cenné práce publikoval od začátku šedesátých let 20. století Jaroslav Purš, jmenovitě rozsáhlé dílo *Průmyslová revoluce v českých zemích* (Praha 1960) a *Průmyslová revoluce. Vývoj pojmu a koncepce* (Praha 1973). Josef Kořalka vydal kromě celé řady dalších důležitých historických studií a samostatných publikací také monografii *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914* (Praha 1996). V zapomnění by nemělo upadnout ani u historiků národopisů rozsáhlé kompendium Josefa Macourka *Rok 1848 a Morava* (Brno 1948).

Olomoucký historik Miloslav Trapl je autorem významného díla *České národní obrození na Moravě v době předbřeznové a v revolučních letech 1848–1849* (Brno 1977), avšak stranou nezůstali ani brněnští historikové, kteří se zabývali nebo i dodnes zabývají postavením a dějinami Moravy v průmyslovém období. Patřil k nim například Josef Kolejka, jenž je mimo jiné autorem rozsáhlé práce *České národně politické hnutí na Moravě v letech 1848–1874*, jež byla publikována ve druhém svazku řady ročenek *Brno v minulosti a dnes* (Brno 1960). Jan Janák sepsal celý rozsáhlý svazek nazvaný *Hospodářský rozmach Moravy 1740–1918* (Brno 1999), jenž vyšel v rámci nové řady díla nazvaného tradičně *Vlastivěda moravská*. K těmto pracím brněnských historiků se v posledních letech přiřazují studie Milana Řepy, například kniha *Moravané nebo Češi? Vývoj českého národního vědomí na Moravě v 19. století* (Brno 2001). Pavel Cibulka je autorem publikace *Politické programy českých národních stran na Moravě* (Brno 2000) a dalších rozsáhlých historických studií.¹³⁹ Novověkými dějinami Evropy až do moderní doby se zabýval Miroslav Hroch, autor rozsáhlých publikací *Evropská národní hnutí v 19. století* (Praha 1986), *Dějiny novověku* (Praha 1992), *V národním zájmu. Požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století v komparativní perspektivě* (Praha 1996), *Na prahu národní existence. Touha a skutečnost* (Praha 1999).

Zvláště pak je důležité studium dějin českého národního obrození a českého národního hnutí, jehož součástí se stalo i hnutí národopisné. Pozoruhodné jsou zejména souhrnné práce, ale také díla zaměřená na zhodnocení významu některých vrstev a skupin obyvatel v tomto procesu.

Další společenskovědní obory

Množství nepostradatelných informací k dějinám svého oboru může národopisec získat z literatury a pramenů, které se prioritně vztahují k jiným společenskovědním

¹³⁹ Například Cibulka, Pavel: Postoj českých a německých politiků k ústavnímu vývoji na Moravě a v habsburské monarchii v letech 1848–1918 (Podíl – recepce – alternativy). In: *Vývoj české ústavnosti v letech 1618–1918*. Praha 2006, s. 531–599.

disciplínám, zejména těm příbuzným etnologii. Stejně tak je pro něho důležité seznámit se s dějinami oněch dalších vědních oborů. Vedle historiografie je to zejména archeologie, literární věda, jazykověda, uměnověda, pedagogika ad. Ostatně řada národopisců se současně zabývala právě těmito obory – byli historiky, jazykovědci, archeology atd. Vedle obecných dějin tak má pro historii národopisu neméně značný význam znalost dějin dalších konkrétních oborů lidské činnosti, která umožňuje využití rozmanitých pramenů, jaké používají pracovníci těchto oborů, a také odborné literatury i základních pomůcek, jichž jsou autory a tvůrci. Tyto materiály může historik národopisu využít například při zkoumání života a díla různých osobností svého oboru, které vykonávaly rozličné profese, byly například učiteli (jako František Bartoš, Josef Klvaňa, Jan Havelka), kněžími (František Method Kulda, František Sušil, Pavel Křížkovský), ale také úředníky (Vítězslav Houdek), právníky (Otakar Bystřina) atd.

Důležité údaje o různých osobnostech, institucích a událostech, relevantních v dějinách etnografie a folkloristiky na Moravě, pak skýtají i rozmanité práce, které vytvořili jiní vědečtí odborníci, zabývající se prioritně nikoli národopisem, nýbrž jinými obory, zejména pak příbuznými společenskovědními disciplínami. Důležitou roli zde odedávna hrála skutečnost, že osobnosti národopisu začasté rozvíjely mnohem širěji koncipované aktivity, ať už vyplývaly z jejich povolání anebo zálib. Množství údajů, které mohou využívat historikové národopisu, tak přinášejí biografické slovníky osobností pestré škály dalších oborů a stejně tak syntetizující dějepisná díla líčící historii jiných vědních disciplín či druhů umění, případně jiných oborů lidské činnosti.

Literární historie

Jak známo, mnozí národopisci se zabývali i literární, beletristickou tvorbou a někteří se dokonce etablovali jako známí spisovatelé. Zvláště blízko k této činnosti měli slovesní folkloristé (Kulda), kteří vydávali knižně své sběry v podobě četby pro široké vrstvy čtenářů. Ale nejen oni. Literárně a umělecky tvořili i jiní znalci lidové kultury, kteří život lidových vrstev důkladně poznali, neboť z nich sami vzešli anebo v lidovém prostředí dlouhá léta žili, pracovali a působili. Své poznatky leckdy zúročili ve svém beletristickém díle.

S literární tvorbou souvisí a začasté se s ní přímo prolíná i žurnalistika. Také někteří novináři dobře poznali život lidu, například Jan Herben, František Vymazal, František Kretz a další. Ostatně snad všechny osobnosti národopisu přispívaly rozličnými statěmi do novin i časopisů; dlužno dodat, že tyto texty bývají jen částečně, kuse zaznamenány v oborových bibliografiích.

Vzhledem ke zmíněné skutečnosti, že řada národopisných odborníků současně rozvíjela i literární činnost, je přirozené a správné, že také o jejich životech a dílech pojednává vsutku rozsáhlý a velmi hutný spis univerzitního profesora české literatury Miloslava Hýska *Literární Morava v letech 1849–1885* (Praha 1911). I pro národopis tato hutná publikace zůstává dodnes uznávanou, protože vcelku spolehlivou bibliografickou pomůckou.¹⁴⁰ Přestože jde místy o poměrně kritickou studii poněkud kontroverzního autora, který své časté odsudky práce osobností moravské literatury i vědy leckdy opíral o neobjektivní kritiku jejich oponentů, rivalů a konkurentů (jako tomu bylo například v případě hodnocení díla Jindřicha Wankla), přináší jeho spis mnoho důležitých informací.

V literární vědě patřil Hýsek k pozdním představitelům pozitivismu. Práce *Literární Morava* byla jeho habilitačním spisem (obhájil v roce 1912); představovala pokus o syntetický obraz novější literatury na Moravě, při kterém si Hýsek uvědomil obtíže plynoucí z nedostatečné znalosti faktů. Proto se začal systematicky věnovat práci dokumentačního charakteru a shromažďovat materiál k dějinám nové české literatury. Svou metodu založil na zkoumání a kritickém hodnocení archivních a knihopisných pramenů, zdůrazňoval význam korespondence, vzpomínek a pamětí pro literárněhistorické poznání autora a jeho díla.¹⁴¹ Hýskovo dílo si pro své kvality zaslouží podstatně důkladnější studium i ze strany historiků národopisu, než tomu bylo dosud.

Na práci Hýskovu navázal na Moravě, zejména pak ve vybraných oblastech, jež jsou současně výrazné etnografické regiony, jeho žák, literární historik Bedřich Slavík. Tento mimořádně plodný badatel byl ve své literárněhistorické práci výrazně ovlivněn právě svým univerzitním učitelem. Proto se od počátku zaměřil na objevování a literárněhistorické zkoumání písemnictví na Moravě a ve Slezsku, kde se soustředil zejména na regionální literaturu Hané, moravského Valašska, Slovácka a Slezska. Z těchto oblastí shromáždil rozsáhlý biograficko-bibliografický materiál, jenž se stal základem a podstatnou součástí jeho rozsáhlých monografií *Hanácké písemnictví* (Olomouc 1940) a *Písemnictví na moravském Valašsku* (Olomouc 1947), kterým přecházela výrazně stručnější monografie *Písemnictví na Litovelsku* (Litovel 1937). Slavík je také autorem přehledových příruček. Regionalistickou problematikou se zabýval i v teoretických úvahách, například ve studiích *Regionalismus a literatura* (Domažlice 1937) a *Lidová literatura* (Praha 1940).¹⁴²

140 Srov. Jeřábek, Richard: *Křivolaké a trnité cesty národopisné bibliografie Moravy a Slezska*. In: Kubíček, Jaromír, Kubíček, Tomáš: *Národopis na Moravě a ve Slezsku. Výběrová bibliografie*. Strážnice 1996, s. 12.

141 Srov. pč (Petr Čornej): *Miloslav Hýsek*. In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. 2/I. H–J*. Praha 1993, s. 383–386.

142 Srov. jm (Jaroslav Med): *Bedřich Slavík*. In: *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla instituce. 4/I S–T*. Praha 2008, s. 206–208.

Bibliografie

Elementární význam pro každé bádání, a to historické studující dějiny národopisu nevyjímaje, mají bibliografické soupisy, zkráceně nazývané bibliografie. Definice termínu „bibliografie“ rozlišuje dva významy tohoto slova. Předně je to „soupis tištěných literárních pramenů (knih, časopisů, novin, článků aj.) doplněný bibliografickými údaji, zejména jménem autora (případně jeho šifrou), titulem práce, pořadovým číslem vydání knihy, názvem nakladatelství, místem vydání, datací, případně jménem nakladatele, redaktora, ilustrátora, překladatele, autora předmluvy nebo doslovu a dalšími fakty k rychlému vyhledání práce (název, ročník, rok vydání, číslo, svazek a podobně u periodika, stránkování aj.)“. Druhý význam tohoto termínu pak značí, že je to „nauka zabývající se metodikou, technikou a pravidly sestavování a poskytování soupisu knižně nebo časopisecky publikovaných prací. Cílem bibliografie je podat snadnou a rychlou orientaci v knižní, časopisecké aj. produkci určitého oboru a tím ušetřit čas k tvůrčí vědecké práci. V tomto smyslu je bibliografie pomocnou vědeckou disciplínou příslušné vědy.“¹⁴³ Bibliografie má nemalý význam. Je-li uvedena u vědeckého článku nebo na konci knihy, zařazuje toto dílo do kontextu vývoje dané vědy a udává literaturu (ale také prameny), kterou autor při práci používal.¹⁴⁴

Jak je zcela logické, každý vědecký výzkum musí začít zjištěním, co již bylo o daném tématu napsáno. Bibliografie proto bývá vzletně nazývána „předsíní“ vědy. Netřeba zdůrazňovat, že bibliografie značně usnadňují a urychlují přístup k dosavadní produkci.

Bibliografické informace jsou specifickým produktem, postihujícím dosavadní publikační činnost a dávající uživateli přehled o literatuře podle stanovených požadavků tematických, chronologických, jazykových aj. Společně s prudkým rozvojem poznatků jednotlivých vědních oborů nabyla i bibliografie základního významu.¹⁴⁵

I na Moravě vznikaly bibliografie až v pokročilejším stadiu vědeckého bádání a plně to platilo i pro bibliografické soupisy národopisných publikací. Obecně platí, že bibliografické soupisy začínají být sestavovány tehdy, když prací z daného oboru je takové množství, že vyžadují zvláštní souhrnné shromáždění a uspořádání za účelem publikování. Až do poloviny 19. století vzniklo národopisných prací u nás tak málo, že nebyly vnímány jako výsledek badatelského úsilí nově se rodícího vědního oboru a nepociťovala se potřeba jejich evidence, natožpak systematického bibliografického soupisu. Teprve od osmdesátých let 19. století lze pozorovat náznaky zvědečtování národopisu a v souvislosti s tím též registrace starších i soudobých publikovaných prací. Právě tehdy

143 vš (Pavel Vašák). *Bibliografie. Slovník literární teorie*. Praha 1984, s. 46.

144 Srov. tamtéž.

145 Kubiček, Jaromír s kolektivem: *Předmluva. Literatura o Brně z let 1801–1979. Soupis publikací a článků*. Brno 1980, s. 17.

se začala vyjevovat potřeba úplnější a soustavnější informovanosti o vědecké a odborné produkci, objevily se některé specializované bibliografie českého národopisu. Dělo se tak v souvislosti s počátky organizované národopisné činnosti, s rozvojem muzejnictví, se zakládáním nových vlastivědných i národopisných časopisů a posléze s přípravami Národopisné výstavy československé v Praze.

Autory prvních bibliografických soupisů české národopisné produkce byli čelní představitelé české folkloristiky, slavistiky a kulturní historie – Jiří Polívka, Václav Tille, Čeněk Zíbrt, Lubor Niederle. Takřka všechny bibliografické iniciativy vycházely z Prahy, ale zahrnovaly přirozeně českou tvorbu nejen z Čech, ale také z Moravy i Slezska.¹⁴⁶ Jak uvádí Richard Jeřábek, „poměrně dobře, byť jen výběrově, mohla být obeznámena s českou národopisnou literaturou též zahraniční odborná veřejnost prostřednictvím informací poskytovaných cizím periodikům našimi badateli J. Polívkou, J. Horákem a D. Stránskou nebo sestavovaných pro zahraniční periodika slavisty A. Brücknerem, E. Schneewisem aj. Tak například Č. Zíbrt vysoce oceňoval „důkladný bibliografický přehled lidovědy české“, který za Moravu a rakouské Slezsko uveřejňoval „s neobyčejnou svědomitostí“ v několika ročnících *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft* v devadesátých letech 19. století M. Grolig. Zmínku zasluhuje též B. Bretholz, který v téže době seznamoval čtenáře *Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung* s periodickou produkcí Čech, Moravy a Slezska.“¹⁴⁷

Práce bibliografova

Práce bibliografova má svá četná úskalí. Především velké množství údajů výrazně přispívá ke značné časové náročnosti, jež musela být vynaložena, aby dílo dospělo do přijatelného výstupu. Při získávání údajů pro bibliografii neustále objevujeme další a další dávné počiny, o nichž jsme předem neměli ani tušení a které v soupisu rozhodně nesmějí chybět. Mnohý nově získaný poznatek badatele vzápětí – ale třeba také až po celé řadě měsíců nebo i po několika letech – přivádí k četným a dalším položkám, bez nichž by byl soupis neúplný. Většinou skutečně jde o průkazně užitečné práce, ale vedle nich, zejména v poněkud populárních tiscích, především periodických, narážíme na nesčetné množství pouze stručných či okrajových statí, které musíme ponechat stranou.

V rozšiřování bibliografických soupisů prací, které jsou nezbytné pro poznání dějin národopisu na Moravě, je možno pokračovat prakticky neustále. Ne zcela byly vyčerpány

146 Srov. Jeřábek, Richard: *Křivolaké a trnité cesty národopisné bibliografie Moravy a Slezska*. In: Kubíček, Jaromír – Kubíček, Tomáš: *Národopis na Moravě a ve Slezsku. Výběrová bibliografie*. Strážnice 1996, s. 11.

147 Jeřábek, Richard: *Křivolaké a trnité cesty národopisné bibliografie Moravy a Slezska*. In: Kubíček, Jaromír – Kubíček, Tomáš: *Národopis na Moravě a ve Slezsku. Výběrová bibliografie*. Strážnice 1996, s. 11.

rozmanité časopisy, sborníky, věstníky a almanachy, ne vždy se podařilo získat všechny patřičné samostatné publikační tituly. Mimořádnou, jen málo probádanou paměťovou sféru pak představují – a to nejen pro obecný dějepis našeho oboru, ale především pro jednotlivé oblasti badatelského zkoumání, z nichž od samého počátku sestává národopis – dobové denní listy. Vždyť nejen do regionálních novin, ale také do těch nejpřednějších deníků 19. a 20. století vždy psali národopisci, kteří jim takto vtiskli svou pečeť.

Význam bibliografií tkví v jejich roli pomůcek, kterou hrají pro historika oboru národopis. Právě tato role však jejich úlohu limituje. Sestavené bibliografie nemohou nahrazovat poznání historického procesu. Důležité je propojení této faktografie s osobami, z jejichž podnětu a za jejichž přispění se bádání o nejrozmanitějších oblastech národopisného zájmu uskutečňovalo. Teprve na základě této spojitosti lze rekonstruovat složitý vývoj.¹⁴⁸

Česká národopisná bibliografie

Historikovi národopisu pomáhají v jeho práci bibliografie rozličného druhu. Především jde o specializované národopisné bibliografie anebo soupisy prací vysloveně základních pro dějiny tohoto oboru, jež už byly uvedeny v úvodním oddílu této příručky (Jaromír a Tomáš Kubíčkoví, Karel Altman). Pro badatele v oblasti dějin národopisu však mají značný význam i souhrnné bibliografické soupisy veškeré národopisné literatury, jež byla v určitém stanoveném období publikována v celých českých zemích, tedy Čechách, na Moravě i ve Slezsku. V moderních soupisech jsou tyto práce zaznamenány od počátku padesátých let minulého století, konkrétně od roku 1953. Především jde o dvě díla Hanky Müllerové – dvojsvazkový soupis *Česká národopisná bibliografie za léta 1953–1962* (Praha 1976), na který navázal jednosvazkový soupis *Česká národopisná bibliografie za léta 1963–1970* (Praha 1978). V práci H. Müllerové poté pokračovala Věra Trkovská, která zahájila pravidelné vydávání bibliografických soupisů národopisné literatury v kratších intervalech, aby záhy uvedla do praxe publikování samostatných soupisů za jednotlivé roky; ty byly vydávány s pouhou jednoletou prodlevou, tedy už v následujícím roce.¹⁴⁹

148 Srov. Jeřábek, Richard: Úvod. In: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. I. Svazek*. Praha 2007, s. 7.

149 Trkovská, Věra: *Česká národopisná bibliografie 1971–1972*. Praha 1974; Trkovská, Věra: *Česká národopisná bibliografie 1973–1974*. Praha 1975; Trkovská, Věra: *Česká národopisná bibliografie 1975*. Praha 1976; Trkovská, Věra: *Česká národopisná bibliografie 1976*. Praha 1977; Trkovská, Věra: *Česká národopisná bibliografie 1977*. Praha 1978; Trkovská, Věra: *Česká národopisná bibliografie 1978*. Praha 1979; Trkovská, Věra: *Česká národopisná bibliografie 1979*. Praha 1980; Trkovská, Věra: *Česká národopisná bibliografie 1980*. Praha 1981; Trkovská, Věra: *Česká národopisná bibliografie 1981*. Praha 1982; Trkovská, Věra: *Česká národopisná bibliografie 1982*. Praha 1983.

V roce 1984 se k této bibliografické práci vrátila opět Hanka Müllerová,¹⁵⁰ na jejíž práci navázala v polovině devadesátých let 20. století s jistým zdržením Judita Hrdá; od té doby vycházejí souhrnné bibliografické soupisy české národopisné literatury se zhruba osmiletým odstupem.¹⁵¹

Bibliografie osobností

Vedle striktně národopisných bibliografií může badatel využít i různé další z celé řady těchto významných pomůcek. Především jde o bibliografické soupisy prací jednotlivých vynikajících osobností moravského národopisu, které už více než dvě desetiletí vydává agilní národopisné pracoviště ve Strážnici, jehož současný název zní *Národní ústav lidové kultury*. Jde o edici nazvanou *Bibliografická příloha Národopisné revue*. Pro historika moravského národopisu bádajícího o vymezeném historickém období „dlouhého 19. století“ (i éry bezprostředně následující) jsou závažné bibliografie takových osobností, jako byl Čeněk Zíbrt či Jiří Polívka, přestože jde o badatele působící především v Čechách; další osobnosti – například Richard Jeřábek, Oldřich Sirovátka, Václav Frolec, Zdenka Jelínková, Antonín Satke a další –, jejichž bibliografie jsou rovněž takto zpracovány, působily v pozdější době, ovšem i ony se zabývaly historií národopisu.¹⁵²

Bibliografické soupisy literatury správních celků

Značný význam mají pro historika národopisu i souhrnné bibliografické soupisy významných prací z různých oborů lidské činnosti (mezi nimiž nemohou chybět ani práce o historii, vlastivědě a národopisu), které se vztahují k určitému vymezenému územnímu celku.

150 Müllerová, Hanka: *Česká národopisná bibliografie 1983*. Praha 1984; Müllerová, Hanka: *Česká národopisná bibliografie 1984*. Praha 1985; Müllerová, Hanka: *Česká národopisná bibliografie 1985*. Praha 1986; Müllerová, Hanka: *Česká národopisná bibliografie 1986*. Praha 1987; Müllerová, Hanka: *Česká národopisná bibliografie 1987*. Praha 1988; Müllerová, Hanka: *Česká národopisná bibliografie 1988*. Praha 1989; Müllerová, Hanka: *Česká národopisná bibliografie 1989*. Praha 1990.

151 Müllerová, Hanka – Hrdá, Judita: *Česká národopisná bibliografie 1990*. Praha 1991; Hrdá, Judita: *Česká národopisná bibliografie 1991*. Praha 1995; Hrdá, Judita: *Česká národopisná bibliografie 1992*. Praha 2000; Hrdá, Judita: *Česká národopisná bibliografie 1993*. Praha 2001; Hrdá, Judita: *Česká národopisná bibliografie 1994*. Praha 2002; Hrdá, Judita: *Česká národopisná bibliografie 1995*. Praha 2003.

152 Srov. Melzer, Miloš: *Čeněk Zíbrt (1864–1932)*. Strážnice 2012; Gašparíková, Viera: *Jiří Polívka (1858–1933)*. Strážnice 2006.

Území Moravy se – opět stejně jako celé české země, ale i jiné evropské státní celky – odedávna členilo na menší, dílčí celky, a to různým způsobem. Především vždy byly „shora“ vytvářeny politické celky, v moderní době zejména okresy a kraje. Proto i poměrně značné množství bibliografických soupisů je sestavováno na základě těchto územních celků.

Významný přínos pro historiky národopisu na Moravě nepochybně mají bibliografické soupisy literatury jednotlivých okresních celků, které začaly vycházet v období normalizace, tj. od sedmdesátých let 20. století. Jsou však vydávány dodneška, neboť ne všechny okresy byly dosud bibliograficky zpracovány. Z této skutečnosti vyplývají zjevné rozdíly mezi jednotlivými svazky. Některé soupisy jsou staré už více než třicet let, a tudíž v nich pochopitelně chybějí novější práce. Starší svazky – víceméně z ideologických a politických příčin – také akcentují některá díla i celé tematické oddíly prací, které novější svazky opomíjejí. Ovšem nutno uznat, že právě tyto oddíly zpravidla příliš nepoutají pozornost historiků národopisu.

Bibliografické soupisy moravských okresů jsou do značné míry spjaty s působením Jaromíra Kubíčka, mnohaletého ředitele Moravské zemské knihovny, předního odborníka v této oblasti. J. Kubíček buď osobně, nebo ve spolupráci s dalšími kolegy publikoval řadu svazků, anebo inicioval jejich vznik.

Do naší současnosti (tedy do začátku roku 2013) byly takto zpracovány bibliografické soupisy následujících okresů: Blansko, Brno-venkov, Břeclav, Gottwaldov (Zlín), Hodonín, Jeseník, Jihlava, Karviná, Kroměříž, Olomouc (dva svazky), Opava, Ostrava-město, Prostějov, Přerov, Svitavy, Šumperk, Třebíč, Uherské Hradiště, Vsetín, Vyškov, Znojmo, Žďár nad Sázavou.

K těmto pomůckám se řadí i bibliografické dílo *Literatura o Brně z let 1801–1979. Soupis publikací a článků* (Brno 1980), jež rovněž zpracoval Jaromír Kubíček s kolektivem. Tato příručka poskytuje informace o knihách i článcích z časopisů a sborníků, které pojednávají o vývoji Brna z nejrůznějších hledisek. Zejména byly vyexcerpovány katalogy brněnských knihovnických fondů – tehdejší Státní vědecké knihovny (dnes Moravské zemské knihovny), Archivu města Brna, Státního oblastního archivu v Brně (dnešního Moravského zemského archivu), Muzea města Brna a Moravské galerie, využit byl také katalog Státní vědecké knihovny v Olomouci. Vyexcerpovány byly i regionální kartotéky krajové a hudební literatury ve Státní vědecké knihovně v Brně a publikované svazky Bibliografie české historie. Rozsah článků a studií byl zpracován výběrově, přímou excerpací vytypovaných společenskovědních periodik, avšak téměř nebylo přihlédnuto k obsahu denních listů, novin.

Tento bibliografický soupis poskytuje historikovi národopisu množství cenných informací obsažených v mnoha oddílech tohoto soupisu, zejména pak v oddílu *Dějiny a národopis*.¹⁵³

Regionální bibliografie

Rozvoj regionální bibliografie je přímo závislý na rozvoji regionálního výzkumu. Pro současnou dobu je příznačný zvýšený zájem o rozvoj regionalismu, což dokládá i růst regionální publikační činnosti, mimo jiné i v oblasti společenských věd. Regionální tematika je předmětem obsahu místních, ale i nadlokálních periodik, sborníků a vlastivědně zaměřených monografií.

Regionální bibliografie umožňuje seznámit uživatele s rozvojem regionu, jeho osobnostmi a vývojem ve všech oborech činnosti, tedy i v národopisu, jenž u společensko-vědních badatelů stojí v popředí zájmu. Představuje význačný zdroj poznatků, který je pro potřeby praxe využitelný více vědními obory. Soupisy regionální literatury, vycházející knižně, jsou proto praktickými příručkami, poskytujícími informace o dosud vydaných knihách i člancích z časopisů a sborníků, které pojednávají o vývoji regionů i lokalit z různých hledisek. Při zpracování starší regionální literatury bývá obvykle přijato hledisko kritického výběru, platné pro sestavování speciální bibliografie.

Ke snadnějšímu využití bibliografie napomáhá pomocný aparát, který tvoří autorský jmenný rejstřík, biografický rejstřík, případně rejstřík organizací a institucí. Připojen bývá také seznam excerpovaných periodik a seznam zkratk.¹⁵⁴

Bibliografie etnografických regionů

Takzvané okresní bibliografie nejsou historikovi národopisu jedinými zdroji základních informací o knižní a časopisecké produkci se vztahem k vytyčenému území. Už dříve byly vydávány soupisy důležité literatury vztahující se k etnografickým oblastem anebo k vlastivědným či turistickým regionům. Pro takto vymezené oblasti byly vytvářeny různé bibliografie prací pojednávajících o rozličných tématech, jež jsou pozoruhodné i pro etnology, přestože nejde striktně o práce národopisné. V tomto ohledu jsou nám

153 *Literatura o Brně z let 1801–1979. Soupis publikací a článků*. Brno 1980, s. 67–110.

154 Srov. Kubiček, Jaromír: *Předmluva. Literatura o Brně z let 1801–1979. Soupis publikací a článků*. Brno 1980, s. 17–18.

přínosem takto vytvořené soupisy regionální literární tvorby anebo tvorby vlastivědně historické. Tyto soupisy vycházely samostatně, byly součástí širších kompendií anebo byly publikovány v odborných periodikách (muzejních, archivních, vlastivědných aj.) v patřičném regionu. Tak na začátku dvacátých let 20. století sestavil významný pražský národopisec a archeolog Lubor Niederle soupis *Bibliografie Moravského Slovenska*, který je součástí druhého svazku prvního dílu rozsáhlé národopisné monografie *Moravské Slovensko* (Praha 1922, s. 844–856). V roce 1961 publikoval Jan Kupka *Přehled vlastivědné literatury o Vyškovsku* (Zprávy Vlastivědného muzea ve Vyškově 1961, č. 39–40), Božena Kyjovská vydala v samostatné publikaci bibliografický soupis *Lidová kultura na jižní, jihovýchodní a jihozápadní Moravě* (Brno 1969), Jiřina Veselská je autorkou *Bibliografie historicko-vlastivědné literatury okresu Frýdek-Místek do roku 1945* (Frýdek-Místek 1990).

Bibliografie periodik

V rámci bibliografických soupisů rozmanitých tematických okruhů výjimečně širokého a pestrého oboru, jakým je národopis, zaujímají mimořádně důležité místo bibliografie periodického tisku. Jak již bylo řečeno, právě na stránkách četných časopisů i denních listů bylo od začátku 19. století a zejména pak od jeho poloviny publikováno množství národopisných statí. Obvykle pak přímo či nepřímo odrážejí dění v našem oboru, čímž přednostně poutají pozornost historika národopisu.

Vzhledem ke skutečnosti, že v produkci periodik je zvláště obtížná orientace, vyvstala v této oblasti silná potřeba snazšího a přehledného zpřístupnění jejího obsahu. A tudíž vedle bibliografických soupisů periodik národopisné či vlastivědné produkce anebo některých příbuzných společenskovědních oborů, například literární historie, byly už zhruba od přelomu 19. století sestavovány a vydávány soupisy i některých dalších vybraných periodik. Tyto soupisy tvoří zvláště důležitou součást celkového objemu bibliografických prací, jež je vcelku adekvátní významu dané produkce. Můžeme konstatovat, že právě na Moravě, zejména v Brně, byl v tomto ohledu vykonán značný kus práce. Nejen proto věnujeme bibliografickým soupisům periodik v rámci naší příručky mimořádně rozsáhlý a podrobný oddíl.

Některým historickým a vlastivědným časopisům, z nichž pro nás nejdůležitější jsou ty se značným podílem národopisných příspěvků, byly pořízeny bibliografické soupisy prací publikovaných na jejich stránkách ještě v průběhu jejich existence. Tak tomu bývá zejména u časopisů, které existovaly (či dodnes existují) několik desítek let. Patřil k nim i Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci; Vítězslav Houdek, jeden z nejvýznamnějších představitelů olomouckého muzejního spolku, do jehož orgánu léta

přispíval a také působil jako jeho redaktor, je autorem soupisu obsahu prvních dvaceti ročníků tohoto listu.¹⁵⁵

Obdobně byly už v meziválečném období zpracovány soupisy prací uveřejněných v listu Časopis Matice moravské, kde tuto práci vykonali přední badatelé Jindřich Šebánek (prvních padesát ročníků) a Adolf Turek (následujících deset ročníků).¹⁵⁶

Bibliografie národopisných časopisů

Zatímco kulturní, osvětové a popularizační časopisy zpravidla nemají vypracovanu ucelenou souhrnnou bibliografii, ačkoli jde nejednou o periodika o velkém počtu ročníků, z nichž leckterý obnáší několik set stran, k nejvýznamnějším odborným i populárním časopisům s výrazným či dokonce převažujícím podílem etnografické a folkloristické tematiky byly tyto seznamy pořízeny.

Mezi nimi pochopitelně zaujímá čelné místo *Soupis prací Zíbrtova Českého lidu (Ročník I–XXXII, 1892–1932)* z pera brněnského etnografa Ludvíka Kunze (Praha 1960). Tato rozsáhlá bibliografie vyšla v samostatné knižní podobě a představuje výjimečný počín.¹⁵⁷

Kunzův autorský soupis zaznamenává všechny práce, uveřejněné v Českém lidu formou studií a článků, přičemž nevyklučuje ani stati menšího rozsahu. Autor si byl dobře vědom skutečnosti, že dvaatřicet svazků Zíbrtova Českého lidu představuje v českém i slovanském národopisu pozoruhodný a zcela neobvyklý soubor materiálůvých prací. Z nich celé desítky pojednávají o jevech lidového života, které v českých zemích (stejně jako třeba na Slovensku, ke kterému se zde rovněž vztahuje řada statí) z velké části postupně zanikaly, takže svědectví zachovaná v tomto časopise jsou nejednou i jediným pramenem, který je pro národopisná studia uchoval v celistvé a pro vědu použitelné formě. Jak sám L. Kunz konstatuje, vědecká hodnota ročníků z let 1892–1914 a těch, jež vyšly po desetileté přestávce v období let 1924–1932, je zrcadlem dobového rozvoje a zájmu veřejnosti o národopisnou vědu u nás. Zejména počáteční období (tj. „první řadu“ Zíbrtova Českého lidu) Kunz hodnotí značně vysoko. Po velkém rozmachu národopisné

155 Houdek, Vítězslav: *Obsah prvních dvaceti ročníků Časopisu Vlasteneckého mus. spolku olomouckého. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* 21, 1904, s. 5–34. Jiřina Rousová pak pořídila Soupis národopisných příspěvků v Časopise Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci (Brno 1966).

156 Šebánek, Jindřich: *Rejstřík bibliografických k Časopisu Matice moravské*. Brno 1929; Turek, Adolf: *Rejstřík bibliografický k Časopisu Matice moravské*. Brno 1937.

157 Termínem „Zíbrtův Český lid“ je označováno počáteční období existence tohoto periodika, které je spjato právě s Čeňkem Zíbrtem, jenž byl jeho redaktorem plných třicet dva ročníků, přestože první čtyři roky tuto funkci zastával i Lubor Niederle. Čeňk Zíbrt redigoval Český lid ve dvou „řadách“, v letech 1892–1914 a posléze po obnovení vydávání tohoto časopisu také v letech 1924–1932, až do své smrti. Po celou tuto dobu byl jeho stěžejní osobností, proto je toto periodikum právem spojováno s jeho jménem.

vědy u nás na sklonku 19. století a na počátku následujícího věku, kdy se studium kulturních hodnot lidu úzce spojilo s bojem za politické osvobození národa, došlo podle něj v samostatném státě ke stagnaci zájmu o národopis. Slovy Kunzovými, „jeho vědeckí představitelé většinou nevystihli pravé poslání národopisu pro progresivní potřeby společnosti, takže po prvním velkém rozmachu ztrácel zčásti své záslužné postavení. Za těch okolností ani obnovený Český lid nedosáhl už své bývalé úrovně a tím také ne svého dřívějšího přispěvatelského a odběratelského okruhu. Sám životní osud Zíbrtův tuto skutečnost jen posílil.“ Přes to všechno však pramenná hodnota Zíbrtova Českého lidu zůstává veliká. Proto když v roce 1960 vyšel tiskem soupis třiceti dvou ročníků Zíbrtova Českého lidu, vznikla tak nejen potřebná pracovní pomůcka, ale došlo tím i ke splacení dluhu, jímž byli odborníci dlouho povinni staršímu období českého národopisu, které připravilo půdu následného rozvoji vědy o lidu, jeho kultuře a pokrokové úloze v dějinách.¹⁵⁸

Vítanou, byť dnes již obvyklou pomůckou při práci s Kunzovým Soupisem prací Zíbrtova Českého lidu jsou rejstříky. Pro naše bádání, zacílené na poznání dějin oboru národopis, pak má značný význam rejstřík věcný, jenž prioritně upozorňuje na stati v časopisu zaměřené právě na historii. Vyčleňuje práce věnované dějinám národopisu, metodám a soupisu pramenů, sběratelství, tematicky vymezené bibliografie jednotlivých objektů zájmu českého národopisu, nezapomíná na národopisné muzejnictví, na výstavy (mimo jiné na význam České chalupy a zejména Národopisné výstavy československé), na stati věnované etnografickým časopisům, ochraně památek, hnutí za udržení a za rozvoj lidové tradice, národopisným slavnostem atd.¹⁵⁹

Rejstřík osob pak poukazuje mimo jiné na texty, které se věnují jednotlivým osobnostem, zhodnocení jejich života a díla, na stati, jež upozorňují na jejich jubilea, a uvádí i nekrology. Z Moravy jde zejména o Františka Bartoše, Františku Xaveru Běhálkovou, Josefa Čižnáře, Julia Faifalika, Leoše Janáčka, Pavla Křížkovského, Beneše Methoda Kuldu, Pavla Pavelku, Františka Pospíšila, Augustu Šebestovou, Matouše Václavka, Jana Vyhlídala a další.¹⁶⁰

V Kunzově práci pokračovali po téměř půlstoletí pražští badatelé Jiří Novotný, Milena Secká, Kateřina Sedlická a Jiří Woitsch, kteří jsou autory bibliografického soupisu všech prací publikovaných v etnologickém časopisu Český lid po jeho obnovení, tedy v letech 1946–2000.¹⁶¹

Na dílo, věnované soupisu prací Zíbrtova Českého lidu, navázal Ludvík Kunz dalším bibliografickým svazkem, jenž nese název *Soupis časopiseckých prací z Valašska a Záhoří*

158 Srov. Kunz, Ludvík: *Soupis prací Zíbrtova Českého lidu*. Praha 1960, s. 9.

159 Srov. Kunz, Ludvík: *Soupis prací Zíbrtova Českého lidu*. Praha 1960, s. 11.

160 Srov. Kunz, Ludvík: *Soupis prací Zíbrtova Českého lidu*. Praha 1960, s. 25–27.

161 Novotný, Jiří – Secká, Milena – Sedlická, Kateřina – Woitsch, Jiří: *Český lid. Etnologický časopis 1946–2000. Bibliografie*. Praha 2008.

1884–1964 (Brno 1965). Soupis představuje 2600 titulů z osmi periodik a dalších šesti tiskovin, jež měly povahu periodických sborníků a zpráv. Některé tituly vycházely už před rokem 1918 – *Sborník Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí* (1884–1910/1911), *Záhorská kronika* (1892–1949/1950), další v meziválečném období – *Naše Valašsko* (1929–1951), *Zálhotský sborník Památkového spolku v Podhradní Lhotě* (1927–1938), jiné začaly vycházet za 2. světové války – *Podřevnicko* (1939/1940–1947/1948), *Výroční zprávy Krajského musea ve Vizovicích* (1939–1940), nebo jsou až poválečné – *Dolina Urgatina* (1946/1947–1951), *Valašsko* (1952–1959/1961), *Zprávy Okresního muzea ve Valašských Kloboukách* (1953–1964), *Dědina pod Beskydem* (1954–1957), *Hlasy Okresního muzea ve Frenštátě pod Radhoštěm* (1954–1961/1962), *Zprávy Krajského muzea v Gottwaldově* (1956/1957–1964), *Lidová kultura východní Moravy* (1960–1961). V tomto Kunzově soupisu je bibliograficky zpracován i sborník *Vsetín-Velké Karlovice* (Olomouc 1958). Časopisy zde excerповané sehrály ve své době významnou úlohu, našly příznivý ohlas mezi badateli i dalšími čtenáři. Autor soupisu zvláště ocenil, že časopisecké práce vydané na Valašsku a Záhoří ve vyčteném časovém úseku jsou dokladem pozoruhodného kulturního potenciálu kraje a že svým obsahem jsou periodika této oblasti daleko kompaktnější, než bývá v regionálních časopisech obvyklé.

Zatímco různé nahodilé články, brožury, ale i některé knižní tituly z Moravy stojí v důsledku své rozptýlenosti dodnes stranou pozornosti, příspěvky z vybraných důležitých periodik byly shromážděny a uspořádány v dílčích soupisech vydaných jednak Národopisnou společností československou, jednak tehdejší Katedrou etnografie a folkloristiky Filozofické fakulty v Brně. Stalo se tak v rámci Projektu retrospektivní bibliografie české a moravské etnografie a folkloristiky, u jehož zrodu stál Richard Jeřábek.¹⁶² V průběhu šedesátých let 20. století tak byly pořízeny bibliografické soupisy významných časopisů, jako byl *Časopis Matice moravské*, *Časopis Moravského muzea zemského*, *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*, regionální časopisy z Valašska, ze Slovácka, z luhačovského Zálesí, částečně z Hané a ze západní Moravy aj. V období tzv. normalizace však bylo další pokračování těchto aktivit znemožněno.¹⁶³

Od počátku šedesátých let tak byly sestavovány další bibliografické soupisy předních moravských časopisů, v nichž byly publikovány etnografické a folkloristické příspěvky. Tyto soupisy byly vydávány jako bibliografická příloha zpráv NSČ a SNS; na jejich vytvoření pracoval z větší části profesor Richard Jeřábek, začasť společně se svými nejbližšími spolupracovníky. Tak byl v roce 1962 publikován *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Museum Francisceum Annales 1895–1898 a v Časopise Moravského musea zemského 1901–1938*, který sestavili Alena a Richard Jeřábekovi. Františkovo zemské mu-

162 Viz Věstník Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV, 1964, č. 2–4, s. 10–15.

163 Srov. Jeřábek, Richard: *Křivolaké a trnité cesty národopisné bibliografie Moravy a Slezska*. In: Kubiček, Jaromír, Kubiček, Tomáš: *Národopis na Moravě a ve Slezsku. Výběrová bibliografie*. Strážnice 1996, s. 12–13.

zeum v Brně (nyní Moravské zemské muzeum) bylo založeno v roce 1818; kolem něho se soustřeďovala velká část kulturního dění v moravské metropoli, do konce 19. století však především německého. Na rozdíl od Národního muzea v Praze, které vydávalo vlastní český časopis už od roku 1827, získalo Moravské muzeum podobnou tribunu až v roce 1895, kdy vyšel první svazek *Museum Franciscum Annales*. Příspěvky v něm však byly tištěny větším dílem německy a jen ojediněle česky. V roce 1901 došlo ve vydávání toho časopisu k reorganizaci. Začal vycházet ve dvou sekcích; česká nesla název *Časopis Moravského muzea zemského*, německá se jmenovala *Zeitschrift des mährischen Landesmuseums*. Německá sekce vycházela do roku 1919 a byla obnovena za okupace (*Neue Folge I–III*), kdy definitivně zanikla. Česká sekce, která měla v prvních šestnácti ročnících vlastivědný ráz, se stala od ročníku 17–19 výhradně přírodovědeckou a posléze od ročníku 30 v roce 1938 byla dočasně zastavena. K obnovení *Časopisu Moravského muzea* došlo v roce 1946; ovšem poválečné ročníky už Alena a Richard Jeřábkovi neexcerpovali.

Z oboru etnografie a folkloristiky v *Časopise Moravského muzea zemského* sice nevycházely stati teoretické, které by byly bezprostředně působily na rozvoj národopisu na Moravě, avšak bylo v něm otištěno několik více či méně rozsáhlých studií a materiálových prací značného významu; jsou to například příspěvky Josefa Klvani, Stanislava Součka a dalších, bez jejichž znalosti – jak upozorňují Jeřábkovi – je práce v oboru národopis na Moravě nemyslitelná.¹⁶⁴

V roce 1964 publikovali Alena a Richard Jeřábkovi *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Časopise Matice moravské 1869–1943*. Toto renomované periodikum, které vychází dodnes, má mimořádně dlouhou historii. V roce 1836 ustavil A. V. Šembera „fond na vydávání českých knih“ v Brně, který se od roku 1852 jmenoval *Matice Moravská*, přičemž orgánem této instituce se stal roku 1869 právě *Časopis Matice moravské*, řízený Václavem Roytem. Po desíti letech (od ročníku 11) se ujal redigování tohoto čtvrtletníku František Bartoš, vynikající osobnost moravského národopisu a Roytův kolega ze Slovanského gymnázia. Bartoš, ke kterému se v roce 1891 coby redaktor přidružil i jeho přítel Vincenc Brandl, brněnský archivář a správce muzejních sbírek, časopisu vtiskoval do značné míry národopisný ráz. Po Bartošově smrti v roce 1906 nabývaly v časopise převahu příspěvky dějepisné, když se zde prosadili významní historikové, zejména František Kameníček a František Rypáček. V dalších letech v redakci působili i významní etnografové a folkloristé, například Stanislav Souček, Vladimír Helfert ad.

Soupis etnografických a folkloristických příspěvků podchycuje studie, články, recenze, referáty a zprávy z šedesáti pěti ročníků *Časopisu Matice moravské* z let 1869–1943. Do soupisu Jeřábkovi zařadili i větší počet příspěvků, pojednávajících také o historic-

164 Srov. Jeřábkovi, Alena a Richard: *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Museum Franciscum Annales 1895–1898 a v Časopise Moravského muzea zemského 1901–1938*. Bibliografická příloha zpráv SČN a SNS č. 4, 1962, s. 1.

kých a vlastivědných pracích, např. posudky svazků Vlastivědy moravské, protože ve většině případů obsahují velmi cenné připomínky k celkové koncepci Vlastivědy i doplňky a opravy k jednotlivým částem. Uvedeny jsou též recenze a zprávy o vlastivědných časopisech, protože některé z nich záhy zanikly a upadly v zapomenutí.

V dějinách národopisu na Moravě sehrál Časopis Matice moravské významnou roli. Uveřejnil řadu cenných materiálových prací, například od Beneše Methoda Kuldy, Františka Bayera a zejména od Františka Bartoše; tyto stati mají základní význam pro vývoj národopisného zájmu na Moravě a po stránce metodické nemálo přispěly k vytvoření metody národopisné krajové monografie. Zejména některé folkloristické práce – např. Stanislava Součka a Jana Kabelíka – přesahují svou úrovní regionální rámec.¹⁶⁵

Téhož roku 1964 publikoval Richard Jeřábek další bibliografické dílo *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků ve Sborníku Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1884–1911*. Přestože ono dávné periodikum dnes není příliš známým národopisným pramenem, patří mu pozoruhodné místo v dějinách naší disciplíny. Jestliže vedoucí postavení mezi vlastivědnými muzei na Moravě zaujímal na konci 19. století několik málo nejstarších ústavů, zcela přirozeně především muzea v největších moravských městech, v Brně a v Olomouci, pak velmi těsně je následovala i některá muzea venkovská – jak zdůrazňuje R. Jeřábek – hlavně průbojné muzeum ve Valašském Meziříčí. V Olomouci byl muzejní spolek založen v září 1883, ve Valašském Meziříčí však jen s nepatrným odstupem v listopadu téhož roku. Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci začal vycházet v listopadu roku 1883,¹⁶⁶ první číslo Sborníku Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí vyšlo v květnu 1884. Již z toho je zjevná průkopnická úloha valašsko-meziříčské muzejní společnosti, která – slovy Jeřábkovými – „jen proto, že se jí nedostávalo větší podpory a pochopení místních činitelů, nemohla se chlubit takovými výsledky jako spolek olomoucký v čele s národopisnou družinou Jana a Vlasty Havelkových“. Redaktory zde bylo postupně několik osobností, Jan V. Novák, Alois Holas a posléze Eduard Domlivil, autor velkého počtu dosud nedoceněných knižních i časopiseckých prací z nejen z národopisu, ale také z historie a dalších oborů.

Sborník vycházel s nemalými překážkami: jeho pravidelné vydávání brzdily jednak značné finanční potíže, jednak rozpory mezi vydavateli. Exempláře časopisu jsou dnes dosti vzácné, do současnosti se jich zachovalo poskrovnu; část nákladu byla rozesílána odběratelům, kteří často opomíjeli časopis zaplatit, zbývající část byla rozdána zdarma školám. Náklad tak byl velmi rychle rozebrán, takže po půlstoletí existuje jenom malý počet zachovalých exemplářů.

165 Srov. Jeřábek, Alena a Richard: *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků v Časopise Matice moravské 1869–1943*. Bibliografický příloha Věstníku NSČ a SNS č. 6, 1964.

166 Srov. zt (Zina Trochová): *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci*. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce. I. A–G*. Praha 1985, s. 401–402.

Význam Sborníku daleko překračuje hranice prostředí, ve kterém vznikl. Obsahuje řadu významných materiálových prací z různých odvětví lidové kultury na Valašsku, například příspěvky o pěstování některých zaniklých zemědělských plodin, o lidové stravě, o salašnictví, dřevařství, vorařství, tkalcovství, o poddanských poměrech, řemeslech, o portáších, obyčejích, folkloru ad. Velkou pozornost věnoval list otázce původu a jména Valachů a rozvinul na toto téma diskusi, která podává věrný obraz o dobovém nahlížení na tento problém moravskou etnografií. Do Sborníku přispívali významní regionální pracovníci, např. Eduard Domluvil, Čeněk Kramoliš a Matouš Václavek a další, řada příspěvků je anonymních, většina je však z pera E. Domluvila.¹⁶⁷

Prakticky současně pracoval R. Jeřábek na bibliografických soupisech národopisných příspěvků v regionálních časopisech ve vyhraněných moravských etnografických oblastech, jmenovitě Slovácka a Valašska. Tentokrát šlo o periodika, která vycházela v pozdější době, v meziválečném období i po druhé světové válce; zmiňujeme je proto, že na jejich stránkách bylo publikováno množství statí z dějin národopisu, úvah z regionálního národopisu, článků pojednávajících o sběratelství a sběratelích, o muzeích a výstavách, o souborech lidových písní a tanců, o národopisných sdruženích atd.

V roce 1964 vydal R. Jeřábek tiskem soupis nazvaný *Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka*. K takto zacílené bibliografické práci autor přikročil, přestože zastával poněkud despektní postoje k některým aspektům národopisné produkce tohoto regionu, zejména v éře protektorátu, ale i v poválečné době. V úvodu píše doslova: „Moravské Slovácko se nemůže pochlubit příliš šťastnou tradicí vlastivědných periodik. Většina krajových časopisů z této oblasti zanikla dříve, než mohla dosáhnout solidní úrovně. Ostatně nezbytné předpoklady pro úspěšný rozvoj většiny časopisů se na Slovácku vůbec nevytvořily: v čele redakcí nestály tak výrazné osobnosti, aby byly s to založit činnost periodik na odborných základech a cílevědomě ji řídit a usměrňovat, ba právě naopak – ve většině případů vládli slováckými časopisy diletanti, v jejichž rukou se z nich staly odborně bezradné a politicky bezpáteřné provinční tiskoviny. Je tedy zcela přirozené, že většina těchto časopisů nedosáhla širší publicity a posléze některé zcela upadly v zapomenutí. S narůstajícím časovým odstupem stále klesá jejich hodnota, která byla již v době vydávání velmi problematická.“

Některým z časopisů Moravského Slovácka R. Jeřábek vyčítal, že byly za druhé světové války přespříliš loajální k okupačnímu režimu (například Lidová tvorba) nebo mu přímo posluhovaly (Uprkům kraj). Tyto nechvalné rysy ulpěly dle Jeřábka i na dějinách slováckého regionálního národopisu a nepodařilo se je odčinit ani v poválečných letech, „kdy se vlastivědné časopisy na Slovácku hlásily více nebo méně otevřeně k ne právě

167 Srov. Jeřábek, Richard: *Soupis etnografických a folkloristických příspěvků ve Sborníku Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí 1884–1911*. Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 7 (1964).

pokrokovým idejím předmnichovským a usilovaly o navázání kontinuity s nimi“, čímž byl míněn zejména list *Malovaný kraj* a Masarykovou stopou.

Důvodem, který vedl k sestavení bibliografie národopisných příspěvků z časopisů „tak nízké úrovně a nevalné pověsti“, byla i R. Jeřábekem uznávaná okolnost, že ony slovácké vlastivědné časopisy obsahovaly „poměrně velký počet drobných materiálových prací, z nichž je možno s rezervou těžit jak pro potřeby regionálního národopisného bádání, tak i pro účely srovnávací“.

Výběrová bibliografie časopisů Moravského Slovácka podává anotovaný soupis národopisných příspěvků v následujících časopisech: *Věstník národopisného musea v Uherském Hradišti* (1915), *Zahrada Moravy* (1924–1927), *Vlastivědný sborník Břeclavska* (1928–1929), *Lidová tvorba* (1940–1942), *Uprkům kraj. List pro lidovou kulturu a hospodářství moravských Slováků* (1942–1945), *Malovaný kraj* (1946–1950), *Masarykovou stopou* (1947–1949), *Vlastivědný sborník okresu Uh. Hradišského* (1947–1949), *Zprávy informační Slováckého studijního ústavu v Uherském Hradišti* (1950–1952).¹⁶⁸

O dva roky později, v roce 1966, publikoval Richard Jeřábek, tentokrát s kolektivem, *Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech moravského Valašska*. K tomuto počínu měl R. Jeřábek dobrý důvod: tradice vlastivědných časopisů s převahou národopisných příspěvků měla už tehdy na Valašsku velmi dobré základy. Položil je jeden z nejstarších muzejních časopisů u nás – *Sborník Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí* (soupis národopisných příspěvků v něm obsažených R. Jeřábek sestavil a publikoval již dříve ve výše zmíněné samostatné práci) –, který vycházel nepravidelně v rozmezí let 1884–1911. Dalším významným činem bylo založení periodického kulturního věstníku o životě a potřebách kraje, nazvaného *Naše Valašsko*. Na jeho podobě se podíleli významní regionální pracovníci František Táborský, Josef Čižmář, Bohumír Jaroněk, Miloš Kašík, Čeněk Kramoliš a další, kteří zajistili časopisu národopisný charakter. Od roku 1946 vycházel souběžně s *Naším Valašskem* vlastivědný časopis Horního Vsacka *Dolina Urgatina*, vydávaný Valašským krúžkem ve Velkých Karlovicích. Přestože se kolem něho soustředili hlavně místní pracovníci, zejména učitelé, většinou bez vědecké erudice, časopis přinesl za dobu své pětileté existence řadu cenných materiálových příspěvků. Poté co byl časopis *Dolina Urgatina* sloučen s časopisem *Naše Valašsko* a pokračoval pod názvem *Valašsko*, vydavatelé prvně jmenovaného se jej v letech 1954–1956 pokoušeli – s nevelkým zdarem – nahradit cyklostylovanou *Dědinou pod Beskydem*, v níž i nadále zveřejňovali materiálové články místních pracovníků, vzpomínky pamětníků, záznamy lidové prózy, písní apod. Do bibliografie národopisných příspěvků z časopisů moravského Valašska bylo dále pojato několik prací okrajového významu z poválečných ročníků časopisu *Nová Lubina*. Soupis tak obsahuje celkem 786 anotovaných záznamů

168 Srov. Jeřábek, Richard s kolektivem: *Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Slovácka*. Bibliografická příloha *Věstníku NSČ a SNS* č. 8 (1964), s. 1–3.

z pěti regionálních časopisů (Naše Valašsko 1929/1930–1951, Nová Lubina 1946–1948, Dolina Urgatina 1946/1947–1951, Valašsko 1952–1959/1961, Dědina pod Beskydem 1954–1956).¹⁶⁹

V druhé půli šedesátých let minulého století řada těchto bibliografických soupisů pokračovala i díky dalším autorům. V roce 1967 Jiřina Rousová a Vlasta Svobodová vydaly *Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy*.¹⁷⁰ Oblast západní Moravy, obecně nazývaná Horácko a Podhorácko, nebyla příliš bohatá na regionální časopisy, přičemž menší časopisecká produkce byla do značné míry ovlivněna skutečností, že západní Moravu předěloval ostrov německého etnika, který izoloval její severní a jižní polovinu, takže se v nich i kulturní život rozvíjel bez vzájemné souvislosti. Nejvýznamnější centrum západní Moravy, Jihlava, bylo střediskem německého jazykového ostrova, proto se český kulturní život v této oblasti soustřeďoval v okresních městech. První časopis pro nejširší čtenářské vrstvy – měsíčník *Žďárský obzor* – začal vycházet v roce 1900 ve Žďáru nad Sázavou. Tato revue byla zaměřena úzce regionálně, obsahovala však první cenné národopisné příspěvky. V roce 1909 začali vlastivědní pracovníci v Novém Městě na Moravě vydávat deník *Horácké listy*, který poskytoval rozmanité informace, mimo jiné i zprávy důležité pro národopisné bádání. Zvláštní význam pak získala příloha *Horácké besedy*, jež měla vlastivědný ráz (vycházela však až od roku 1927).

Další západomoravské časopisy pak začaly vycházet až v meziválečném období. Od roku 1923 byl ve Znojmě vydáván první samostatný vlastivědný časopis *Podyjí*, který už od druhého ročníku pokračoval s rozšířeným názvem *Od Horácka k Podyjí*, pod kterým vycházel až do druhé světové války. Značné množství přispěvatelů, odborníků i laiků, většinou západomoravských rodáků, přispívalo do tohoto časopisu články historickými, národopisnými, ale i z oblasti přírodních věd. Právě zásluhou tohoto listu se na západní Moravě pro další bádání zachovalo množství cenných svědectví. Bibliografie pak přináší údaje i z meziválečných periodik, vydávaných ve Velkém Meziříčí – *Časopis pro vlastivědu a nauku občanskou* (1920–1921/1926) a *Věcné nauky* (1926–1938) – a také z poválečných listů *Vlastivědný sborník Vysočiny* (1956–1961), jež vydávalo Oblastní muzeum v Jihlavě, a *Zpravodaj Okresní osvětové rady v Třebíči* (1946–1947/1949).

V období tzv. normalizace byly bibliografické práce zpřístupňující vlastivědnou a národopisnou časopiseckou produkci značně utlumeny. Ke změně došlo až po roce 1989, kdy bylo vydávání bibliografických soupisů periodik znovu obnoveno v širší srovnatelné s obdobím šedesátých let. Miroslav Válka je autorem soupisu *Bibliografie Národopisných příspěvků v časopise Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké/ Vlastivědný sborník*

169 Srov. Jeřábek, Richard s kolektivem: *Bibliografie národopisných příspěvků v regionálních časopisech Moravského Valašska*. Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 9 (1966).

170 Rousová, Jiřina – Svobodová, Vlasta: *Soupis národopisných příspěvků v regionálních časopisech západní Moravy*. Bibliografická příloha Věstníku NSČ a SNS č. 10 (1964), s. 1–3.

střední a severní Moravy 1923–1938 (Prostějov 1992). Toto periodikum vydávala v rozmezí uvedených let Učitelská jednota župy olomoucké jako vlastivědný měsíčník určený především mladé generaci; jeho poslání, patrné již ze samotného názvu, vyplývalo z dobové společenské situace po vzniku samostatné Československé republiky, kdy v duchu cílevědomě pěstovaného vlastenectví byla mládež seznamována nejen s historií kraje a jeho zajímavostmi, ale i s významnými politickými událostmi, jež se dotýkaly soudobého regionálního života. Autory příspěvků byli většinou místní vlastivědní pracovníci, především učitelé, ale některé publikované materiály pocházejí i od mládeže samé. Teritoriálně si časopis vymezil působení na Olomoucku, později na širší střední a severní Moravě, čemuž odpovídá i většina příspěvků, čerpajících látku z oblasti Hané a části Dražanské vrchoviny, z českého Šumperska, Litovelska, podhůří Jeseníků a Oderských vrchů. Od sedmého ročníku (1928/1929) byl časopis přejmenován na *Vlastivědný sborník střední a severní Moravy*; poslední číslo bylo vydáno v červnu 1938.¹⁷¹

Značné množství cenných příspěvků i ilustračního materiálu obsahují rozmanité kulturní, osvětové, umělecké a literární časopisy a žurnály, které vycházely od šedesátých let 19. století, přičemž jejich příslušnou zlatou dobou byl zřejmě přelom století. Byly vydávány v různých centrech českých zemí, ale zdaleka nejvíce jich vycházelo v Praze, odkud byly distribuovány po celém území Čech i Moravy a zasílány byly i do zahraničí. Tato leckdy velmi reprezentativní periodika, vyvedená na vskutku evropské úrovni, refletovala rozličnou problematiku, vedle historických témat sledovala i současnost. Zachycovala tak i národopisnou tematiku, reálie a jevy z oblasti ještě žijící lidové kultury, a také sledovala tehdejší národopisné hnutí. Přestože obsah těchto periodik nebyl dosud bibliograficky zpracován zcela vyčerpávajícím způsobem, solidní soupis prací, které eminentně zajímá etnology, poskytuje anotovaná bibliografie *Národopisné materiály v českých kulturně-historických časopisech 2. poloviny 19. století*, kterou sestavil Emil Malacka (Brno 2009). Jsou zde excerповána následující periodika: *Besedy lidu*, *Čas*, *Květy*, *Obzor*, *Osvěta*, *Světovzor*, *Zlatá Praha*.¹⁷²

Bibliografický soupis však obsahuje i specificky strukturovaný spis věnovaný právě jednomu vybranému vlastivědnému periodiku. Michaela Kokojanová-Hašková je autorkou monografie *Záhorská kronika. Geneze a rejstříky vlastivědného časopisu* (Přerov 2004).¹⁷³ Tentokrát nejde výhradně o bibliografii opatřenou více či méně stručným úvodem, ale o relativně ucelenou monografii, věnovanou tomuto významnému vlastivědnému periodiku. Významnou část publikace tvoří pojednání o dějinách *Záhorské kroniky*,

171 Srov. Válka, Miroslav: *Bibliografie Národopisných příspěvků v časopise Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké/ Vlastivědný sborník střední a severní Moravy 1923–1938*. Prostějov 1992, s. 3–4.)

172 Práce, kterou k vydání připravil Miroslav Válka, vyšla v řadě publikací Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

173 Na obálce knihy je z naprosto nepochopitelných důvodů uveden úplně jiný podtitul, ale to je v České republice v knižní produkci vcelku běžný jev.

kteřá vycházela v rozmezí šedesáti let, ve třech obdobích, z nichž první spadá do let 1891–1911 (s kratšími odmlkami, z nichž nejdelší nastala v letech 1901–1905), další do období 1925–1941 a třetí do doby poválečné 1946–1950.

M. Kokojanová-Hašková si byla vědoma skutečnosti, že náplň a úroveň vlastivědných časopisů a sborníků závisí na kulturní úrovni dané oblasti, na tradicích, z nichž tato periodika vycházejí, na specifických daného regionu a zejména pak na schopnostech a erudici vydavatelů a redaktorů, proto vše kolem Záhorské kroniky reflektovala v plné šíři. Podala obraz tvůrců tohoto listu (k nimž patří např. její zakladatel a redaktor František Příkryl, národopisný a vlastivědný pracovník), pojednala však i o samotném Záhoří, tedy sběrné oblasti časopisu, zejména však vylíčila osudy samotného listu a zhodnotila i jeho význam pro rozvoj národopisu a vlastivědy.

Ani v posledních letech bibliografické aktivity směřující k vytvoření soupisů prací publikovaných v etnologických či vlastivědných časopisech určitě neutuchají, ani nestagnují. Pro historika národopisu na Moravě, jenž se zabývá érou „dlouhého 19. století“ i meziválečným obdobím, proto mají značnou důležitost i bibliografické soupisy periodik novějších, ať už ryze národopisných, ale také jinak zaměřených, na jejichž stránkách však byly v minulých letech nebo i desetiletích publikovány stati zacílené právě na dějiny našeho oboru. Tak byla zásluhou Daniela Drápalý a Jany Noskové byla publikována v samostatném svazku *Bibliografie Národopisných aktualit*, tedy periodika, jež vycházelo v letech 1964–1990 (Strážnice 2003).

Etnologický výzkum pramenů ve fondech vědeckých knihoven

Soustavnějším výzkumem periodického tisku moravské provenience se v současnosti zabývá projekt *Etnologický výzkum pramenů ve fondech vědeckých knihoven (v rámci širého koncipovaného projektu Rozvoj spolupráce a zvyšování výzkumných kompetencí v síti etnologických institucí)*, který řídí Karel Altman.

Výzkum je určen pro studenty Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, kterým jsou odborně zpřístupňovány fondy předních pamětových institucí České republiky, v nichž jsou uloženy materiály vhodné pro etnologická/národopisná bádání. Jde zejména o instituce, jako je Národní knihovna v Praze, Moravská zemská knihovna v Brně, Vědecká knihovna v Olomouci, knihovny vysokých škol, akademických pracovišť, archivů, muzeí a dalších institucí, jež představují vynikající zdroj pramenů pro rozmanité vědní obory, včetně etnologie. Právě v těchto fondech

zaujímají důležité místo sbírky dobového periodického tisku, jenž je prioritně sledován. Zejména od poloviny 19. století jde o značné množství titulů rozmanitého typu i zaměření, celou řadu denních listů, ale také kulturních, osvětových a stavovských časopisů a posléze i odborných vědeckých periodik. Mezi nimi pochopitelně budí zvláštní pozornost etnologů vlastivědné, muzejní a národopisné časopisy. Mnohá z těchto periodik jsou nezastupitelným pramenem, jenž skýtá četné, ničím nenahraditelné informace a poznatky, nezbytné pro práci etnologa.

Náplň programu výzkumu zahrnuje dvě části, teoretickou a praktickou: Teorii představuje příručka *Etnologický výzkum pramenů ve fondech vědeckých knihoven*, jež je tvořena a bude publikována v rámci projektu. Na jejím základě jsou studentům předány základní informace, které jsou rozvíjeny v samostatných semestrálních přednáškových cyklech.

Příručka pro etnologický výzkum pramenů ve fondech vědeckých knihoven má následující obsah:

- 1) cílený výběr literatury pro etnologická bádání ve vědeckých knihovnách
- 2) všestranné využití služeb knihovny se zvláštním zřetelem k etnologické praxi
- 3) práce s katalogy
- 4) periodický tisk jako pramen
  - a) základní klasifikace periodik
  - b) denní tisk jako etnologický pramen
  - c) význam kulturních, osvětových a stavovských časopisů
  - d) odborná vědecká periodika
  - e) vlastivědné, muzejní a národopisné časopisy.

Na teoretická pojednání průběžně navazuje praxe, konaná přímo v prostředí patřičných institucí, tj. ve vytipovaných vědeckých knihovnách. Cílové skupiny jsou seznamovány s konkrétními vybranými tituly, jež budou podrobeny bádání, které bude směřovat k jejich zhodnocení. V rámci tohoto výzkumu byly dále zpracovány výběrové bibliografie rozličných periodik, zejména vlastivědného tisku, jenž vycházel v různých místech Moravy od konce 19. století. Studující Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity coby cílová skupina tohoto projektu tak vytvořili soupisy zhruba dvou desítek periodik. V současnosti jsou tyto aktivity dále rozvíjeny.

Stav bibliografické práce u nás

Přestože v oblasti bibliografické produkce bylo právě na Moravě mnohé vykonáno, proces těchto prací není zdaleka ukončen. Na tuto skutečnost upozorňoval v roce 1996 jeden z největších znalců této problematiky u nás, Richard Jeřábek, když konstatoval, že „bibliografická práce na Moravě a ve Slezsku notoricky vykazuje jak věcné, tak i časové mezery. Některá odvětví lidové kultury i některé národopisné oblasti, jimž se věnovala zvláštní pozornost, jsou podchyceny už docela uspokojivě, jiné, badatelsky méně přitažlivé, zejména periferní a etnicky různorodé regiony, zůstávají zanedbány a stranou bibliografického zájmu stojí stále ještě několik problémových sfér, zejména interdisciplinárních.“¹⁷⁴

Tato slova se vztahují i na bibliografickou produkci prováděnou národopisci. Zejména o bibliografických soupisech prací publikovaných v periodickém tisku platí, že zdaleka ne všechna periodika jsou důkladně zpřehledněna a zpřístupněna odborné i širší veřejnosti tímto způsobem. Nutno vzít též v úvahu, že počet ročníků vydávaných periodik se rok od roku soustavně zvyšuje; proto také už pořízené bibliografické soupisy je nezbytné aktualizovat. Nadto neustále pokračuje vydávání nových titulů, jejichž počet se v posledních dvaceti letech zřetelně rozšířil.

Lze doufat, že s nebyvalým rozvojem techniky i nárůstem počtu zasvěcených odborníků zejména ve společenskovědních disciplínách se také národopisci brzy dočkají i bibliografického “zmapování” denního tisku, tedy novin coby mimořádně důležité pokladnice vědění, z níž jsou zatím nuceni čerpat poznání pouze vlastním přičiněním, bez cenného průvodce v podobě bibliografického soupisu statí zde zveřejněných.

---

174 Jeřábek, Richard: *Křivolaké a trnité cesty národopisné bibliografie Moravy a Slezska*. In: Kubiček, Jaromír, Kubiček, Tomáš: *Národopis na Moravě a ve Slezsku. Výběrová bibliografie*. Strážnice 1996, s. 13.